

Zsolt Péter

A közszolgálati módok

A furcsa próbálkozás, mely az új médiatörvény megalkotására tett kísérletet (2008/2009), – eléggé szakmaiatlan módon – végül is megbukott. Néhányan szeretnék azt hinni, hogy a civil ellenállás felgerjedése volt az a katalizátor, ami aztán beindította mind a kereskedelmi, mind a közszolgálati, mind pedig a politikai szféra kritikusait.

Az új médiatörvény kálváriájának legfőbb tanulsága az, hogy ha el kívánjuk kerülni azt, hogy hirtelen kész tények elé állítsanak minket polgárokat akkor annak elengedhetetlen előfeltétele, hogy a téma körül tevékenykedők, legyenek akár kutatók, vagy ágazati szakemberek, ne szűnjenek meg dolgozni. Egy ilyen koordinációs helyé vált a Médiaparlament nevezetű szerveződés, ma pedig ennek utódja a Nemzeti Média Kerekasztal.

Az alábbi írással ehhez a munkához kívánunk hozzájárulni, két kérdést érintve: az elsőről, hogy milyen közszolgálati modellek is működnek hosszabban, a másodikról, hogy mi a helyzet a helyi demokrácia információellátottságával csak igen röviden.

Milyen közszolgálati modellek működnek?

Filozófiáját tekintve bár történt átalakulás, nincs jelentős különbség ma Európa közszolgálati megközelítésében, szabályozási tekintetben azonban, hogy mennyire és hová engedik be a politikát, a legkülönbözőbb megoldások léteznek.

A tartalmi kérdés az, hogy mi is legyen a közszolgálati médiában. Az elmúlt két évtizedben komoly válságon ment át a közszolgálat. A válság oka az amerikai modell Európába engedése kapcsán létrejött nagyszámú csatorna létrejötte, valamint a civil szféra média-megjelenése, mindkettő tendenciát a csatornák számának bővülése is kísérte. Az angol közszolgálati is ezen tendenciák miatt, átalakulásra kényszerült.

Az angolok teremtették meg a közszolgálati mintáját (1926-ban) azzal a tulajdonképp etikai lépéssel, hogy az államosított BBC nem a kormány szolgálatára (nem is ellensége!) lett, hanem közvetítő szerepet felvállalóként, a kormány és más érdekcsoportok, valamint az érdekcsoportok egymás közti rivalizációjában pozicionálta magát. (Ma ezt mediálásnak neveznénk.) John Reith elnök alatt a BBC kialakította elitista hangvételt, és a vegyes műsorszerkezetre vonatkozó struktúráját. Előbbi annyit tesz, hogy az embereket jobba és műveltebbé kell tenni, utóbbi pedig, hogy minden társadalmi csoportnak nyújtani kell valamit.

Az elitista hangvételt a kereskedelmi oldal azon keresztül támadta, hogy egyszerűen elszívta a fogyasztókat. Ez a 90-es évekre vált drámaivá. A vegyes műsorszerkezetet pedig a sok csatorna létrejötte kérdőjelezte meg, hiszen egy jazz adóval pl. nem volt képes versenyezni a BBC pár perces jazz programja, és ugyanez a logika az élet bármely szegmense esetén

aggodalomként felmerült. Nem kevesen, a fentebbiek miatt a közszolgálati teljes kiüresedését, és kimúlását jósolták.

Nem ez történt. Igaz, visszaszorulás (munkatársak elbocsátása, piacvesztés stb.) során, de újrapozícionálta magát a BBC. A vegyes műsorstruktúra terén felvette a kesztyűt, ezért indított tematikus csatornákat, miközben főadóján megőrizte a hagyományos szerkezetet is. Elitista hangvételt pedig nem egyszerűen feladta, hanem filozófiájában formálta át. John Reith még úgy gondolta, hogy a közszolgálati médiának úgy kell társadalomintegráló tényezővé válnia, hogy az elitet állítja középpontba. Ma a BBC nem a sztenderd akcentust beszélő bemondókat, hanem a különféle tájszólással és etnikumi jellegzetességgel bírókat szerepelteti. A közszolgálat mai funkciójának azt tartják, hogy a társadalom különböző csoportjainak (korosztályoknak, nőknek, etnikumoknak, különböző ízléscsoportoknak stb.) kell reprezentativitást biztosítani.

A közszolgálat a deliberációs politikai működés döntési folyamatainak nyilvánosságterepe lett, nem pedig az elit egyirányú szócsöve. A közszolgálati küldetése ma a demokrácia olyan típusú terjesztésében rejlik, melyben az állampolgári aktivitás, a vitakultúra, a konfliktusban érdekelték részvétele lett kívánatos. Ez új elem a hagyományosan megmondó médiához képest, ahol a vita csak az elit csoportok között történt. Ezen hagyományok persze ma is élnek, hiszen a politikai pártok számára pódium funkciót lát el Európában a közszolgálat. (Az amerikai modelltől abban ismerszik meg a leglényegesebb különbség, hogy Amerikában a kereskedelmiek látják el a politikai pódium szerepet, és az ottani közszolgálat a politikán kívüli dolgok iránt fogékony, addig Európában a közszolgálat a politikai terepre szerveződött, és ehhez a hagyományához ma is ragaszkodik.)

Úgy vélem Európában a közszolgálati modell túl van a válságon, mindenütt országimázst épít, mindenütt igyekszik mentálhigiénésen hasznossá válni, mindenütt kormány és társadalom közti pozíciót keres, mindenütt méltányos, és nem ellenséges hangvételű, mindenütt a különböző ízlésvilágok számára próbál kielégítő adást produkálni, ahol tud tematikus szaporodásnak is indul. (Magyarországon Rudi Zoltán tervei közt szerepelt a tematikussá válás.) A közszolgálat hipotézisem szerint filozófiájában ma egész Európában egységes, szakított falankszter jellegével, didaktikus nevelői attitűdjével. A kultúra és a tudomány területén nevelői pozícióból szolgáltatóiba váltott és jóval plurálisabbá vált, a politikát pedig igyekszik deliberatív síkra helyezni. (Egy precíz összehasonlító vizsgálattól mindössze annyit várnék, hogy ezekben a szempontokban az európai országok közt árnyalatnyi különbségeket találunk).

Ahhoz, hogy a közszolgálat a fenti átalakulásokon magától, minden központi irányítás nélkül át tudjon menni, a feladat ma is ugyan úgy, mint mindig, a kormánytól való leválasztás, a nyugodt, politikai befolyástól mentes munkakörülmények, és a kiszámítható, politikai zsarolástól mentes gazdasági működés biztosítása. Ebben már igen eltérő modellekkel találkozhattunk az elmúlt évtizedekben. Nem sorolnám fel ezeket, de töredékes ismereteim alapján megpróbálom felvázolni a lehetséges megoldások logikai szerkezetét. A közszolgálat esetében mindenütt felmerül az a probléma, hogy ki is a tulajdonos, s miképp is történjék a finanszírozás, felmerül, hogy a médiaelnököknek mi legyen a jogosítványa, s választásukban

milyen lehetőségeket kapjon a politika, végezetül pedig, hogy a működés ellenőrzését ki végezze.

A legtöbb vitát kiváltó kérdés a politikai alrendszer jelenléte körül alakul ki, mely mint láttuk mind a felügyelő szervek esetében, mind pedig a működtetőknél felmerülhetnek, és négy sarkított alapvariációt tesznek lehetővé.

A közszolgálati modellbe építhető politikai jelenlét sarkított variációi

		Felügyelő szerv feltöltésében politika	
		van	nincs
Kvázi tulajdonosi szervében politika	Van	Magyarország	
	nincs		Hollandia

Arra is lehetőség van, hogy politikai érdekelttség ne is legyen a felügyeletnél (nálunk ezt a szervezet jelen pillanatban ORTT-nek nevezik, s igen erős benne a politikai jelenlét, bár kiegyensúlyozott.). Az én álláspontom egyébként az, hogy ahonnan csak lehet, szorítsuk ki a politikai alrendszert, és történetesen a felügyeletből ki is lehetne. A felügyelet bürokratikus, szakapparátust igénylő feladat, a feljelentéseket pedig képzett civilek, különböző szakmai szervezetek küldöttei is meg tudják tenni. Az aktív kapcsolat a társadalommal a Panasz Bizottságon keresztül (ez Magyarországon is jól funkcionál) a felügyeleten keresztül valósítható meg.

A másik szerv a tulajdonosi jogokat gyakorló működtető szerv. (Nálunk ennek most a kuratóriumok felelnek meg.) Ezekből nem javasolnám a politikai alrendszer kihagyását, tekintve ugyanis, hogy a közszolgálat esetében nem valódi tulajdonosokról van szó, ezért a vagyonért a felelősségre vonás akkor érvényesíthető, ha valamiként lehet büntetni a látszólag népszerű, de hosszú távon káros döntéseket is, s erre a politikai felelősség a leginkább alkalmas. (Hollandiát találtam egész Európában példának csak arra, hogy a működtető szervben sem szerepeltek politikusok. Itt alapítványok működtették már a 90-es években, és ellenőrizték is a közszolgálatot. Az alapítványok maguk nevezték ki a médiaelnökeiket.)

Az európai országokban a médiaelnök-választásba mindenütt szerepet kap a politika. Van ahol ezt túlzásba vitték (pl. Görögország, hiszen itt gyakorlatilag kormánytévét működtött az elmúlt évtizedekben, a kormányváltással egy időben a miniszterelnök le is cserélte a médiaelnököt) Másutt azonban különböző bizottságokat alakítanak a médiaelnök megválasztására, ezek a bizottságok eltérő súlyozással szerepeltetnek politikusokat, s más súlyozó szempontokat is bevesznek. (pl. Finnországban az elnököt választó bizottságban lennie kell különböző nyelvi és társadalmi csoport képviselőnek is, Németországban a különböző tartományokból eltérő módon, de kulturális, gazdasági, és vallási közösségek is delegálnak, s aztán ők választják az elnököt, Belgiumban – nem meglepő módon – a parlamenti erőviszonyok során létrejövő etnikai megoszlás szerint képzik a bizottságot stb.)

Naivitás volna azt gondolni, hogy pusztán a politika kiszorítása a közszolgálat minőségét eredményezné. Voltaképp részben emiatti csalódás miatt értettek egyet abban a politikai pártok legutóbb, hogy az ellenőrzés, és a jelenlét maximalizálása felé kell továbbmozdulniuk. A függetlenséget kapó közszolgálati média az adott kormány számára mindig túl kritikusnak látszik (ez Angliában is így van), csak van ahol ez a kritikusság nem ellenségeskedés, és a kormány pedig tolerálja. Ezért a politikai kiszorítás mellé hozzá kell tenni, hogy a fogyasztók részéről is igényel objektivitást elváró értékrendszert, tehát minden állampolgárnak tisztában kell lennie azzal, hogy a közszolgálat az a terület, ahol elvárható az objektivitásra való törekvés. Ez csak egy kommunikációs kérdés, miként is hirdeti majd magát az új közszolgálat. A másik pedig a szakmai szervezetek által adományozott kitüntetések fontossága, melyek megerősítik a közszolgálatban – s akár másutt is dolgozók – helyes viselkedését. Ennek politikától független kell lenniük. A kormány által adományozott kitüntetések el kéne felejtetni.

Helyi és regionális információellátás

A helyi önkormányzat által fenntartott sajtó a mai Magyarországon olyan, mint a szocialista sajtó a legprimitívebb időben. A primitív, konfliktusokat kerülő, azokat be sem mutató, manipulatív hurráoptimizmus hangján szólnak. Mindig az adott hatalmon lévő érdekeit szolgálja. Van ahol maga a jegyző a főszerkesztő, hiába van feltüntetve a lapon egy főszerkesztő, mégis a jegyző, vagy a polgármester egy megbízható embere cenzúrázza az írásokat, a rádió vagy a televízió adásokat. Elképesztő, Angliában 1695 előtt volt ilyen a média, most meg a XXI. században volnánk.

A helyi sajtó pluralitásának a függvénye az önkormányzati lapok valódi színvonala. Ha van rivális – s nem csak vagdalkozó, de színvonalas is -, az készlet spontán javulásra. Ám a 20 ezer fő alatti települések – tisztelet a kivételnek - nem képesek alternatív médiumokat kitermelni.

Két megoldási mód lehetséges. Az egyik, hogy nem foglalkozunk az önkormányzat lapjával, hanem támogatunk pályázati úton helyi médiumokat. Ezt tehetjük, ha gazdagabb ország vagyunk. A másik, hogy magát az önkormányzati lap kiadását kényszerítjük demokratikus keretbe. Képviselőtestület, helyi civilek valamilyen módon amelyet az SZMSZ-ben szabályoznak bizottságot hozhatnak létre, s ez a bizottság adja ki időről-időre egy lapszerkesztőnek a munkát. Megfontolandó az is, hogy az önkormányzatokban 10 ezer fő fölötti településeken kötelező legyen egy sajtószóvivői munkakör betöltése is, akinek az információk kiadása, és a média tájékoztatása volna a fő munkaköre.